

MAROSÁN BENCE PÉTER:

A FENOMENOLÓGIAI TÉNYEKTŐL A

FENOMENOLÓGIAILAG MEGALAPOZOTT KONSTRUKCIÓKIG

A kései Edmund Husserl elmélete a konstruktív fenomenológiáról⁴²

Bevezetés

Az *Eszmék egy tiszta fenomenológiához és fenomenológiai filozófiához* című művének (1912) 24-es paragrafusában Edmund Husserl megfogalmazza a „princípiumok princípiumát”, amelynek értelmében minden ismeret, megismerés egyedüli és kizárólagos „jogforrása” „az eredeti módon adó szemlélet lehet”. Ez számított az általa megalapított fenomenológiai filozófia egyik legfontosabb elvének: minden gondolat, feltevés és még oly bonyolult elméleti konstrukció is csak a legtágabb értelemben vett szemlélet alapján igazolható.

Husserl már első, érett fő művében, a *Logikai vizsgálódásokban* (1900/01) is úgy képzelte el a fenomenológiát, hogy annak elméletei, tételei, mindenütt a tág értelemben vett szemlélet bázisán nyugszanak. Ennek alapján állította szembe a fenomenológiát a „légből kapott”, „sem mire sem kötelező” spekulatív konstrukciókkal operáló, hagyományos filozófiai irányzatokkal és teóriákkal. A tág értelemben vett szemlélet fogalma nála nem csak a közvetlen, egyszerű („schlichte”) érzéki szemléleteket jelentette, hanem felölelte a „kategorialis szemlélet” fogalmát is, amely a gondolatok szemléleti betöltődésére, gondolataink szemléleti igazolási módjaira vonatkozott nála. Ez a fogalom – a kategorialis szemléleté – szolgált nála alapul a lényegszemlélet, lényeglátás, illetve eidetikus szemlélet fogalmainak.

A kérdés azonban az, hogy hogyan jutunk el gondolataink szemléleti igazolásától, a kiterjesztett szemlélet fogalmától az „első és végső kérdésekig”, vagyis a hagyományos metafizikai problémák fenomenológiai felvetéséig és azok fenomenológailag igazolt kibontásáig és igazolásáig. Husserl, hogy választ adjon erre a kérdésre,

életművén keresztül folyamatosan radikalizálta, egyre tágabbra terjesztette ki a szemlélet fenomenológiai fogalmának terjedelmét, úgy azonban, hogy ennek a fogalomnak mindig konkrétan megragadható, kifejthető, igazolható tartalma legyen. Ehhez a fenomenológiának olyan teoretikusan végiggondolt és kidolgozott alkalmazási módjai társultak, mint a statikus és genetikus fenomenológia, illetve a kései Husserlnél a talán kevésbé kidolgozott, de egy szisztematikus elmélet körvonalait mutató generatív és konstruktív fenomenológia. Másfelől Husserlnél – és speciálisan az idős Husserlnél – megjelenik az a kérdés is, hogy milyen módon léphetünk át fenomenológailag legitim formában az egyáltalán lehetséges szemlélet határain.

A tudás, a megismerés problémáját Husserl legalább három szinten vizsgálta. Az egyik a hétköznapi élet szintje, melynek esetében az a kérdés vetődik föl, hogy a gyakorlati, a tudományos elméletalkotás előtti életben hogyan igazoljuk gondolatainkat, feltevéseinket. A második szint a tudományos élet gyakorlata és igazolási folyamata. A harmadik pedig a filozófiai élet, amely magába olvasztja az előző két szint igazolt teljesítményeit, a maga módján felülvizsgálva őket, reflektálva rájuk. Az igazolás mindkét, filozófia előtti módjának alapvető jelentősége van a filozófiai elméletalkotás, és filozófiai elméleteink igazolása szempontjából. Az igazság-probléma szempontjából a kritikai attitűdnek és a szemléletiségnek van kitüntetett szerepe. Husserl szerint ahogy közeledünk a filozófiai szinthez, úgy tulajdonképpen egyfelől a kritikai attitűd radikalizálásáról, másfelől pedig a szemlélet fogalmának egyre radikálisabb értelmezéséről és alkalmazásáról van szó. Husserl szerint a filozófia képes egyrészt arról arra, hogy integrálja magába a tudományos eredményeket, egy további lépésben pedig arra, hogy a kitágított szemlélet fogalmának bázisán eljusson a legvégső metafizikai kérdésekig is. Az alábbi tanulmányban arra vállalkozom, hogy megmutassam, közelebről és hogyan is gondolja ezt Husserl.

A tanulmány első felében a statikus és genetikus fenomenológia már Husserl által publikált vagy közvetlenül publikációra szánt (illetve szisztematikusabb, koherensebb) szövegekben kidolgozott fogalmait vizsgálom meg, a második felében pedig a generatív és konstruktív fenomenológia kevésbé kidolgozott, de azért sokrétűen és sok helyen megjelenő és tárgyalt fogalmait elemzem.

⁴² A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj BO/00421/18/2 számú projektjének támogatásával készült

I. Statikus és dinamikus szemléletek. Statikus és genetikus fenomenológia

Elméleteink igazolásának leírásában Husserlnél lényeges pont, hogy nem csak dolgokat, hanem tényeket, komplex szituációkat is képesek vagyunk észlelni, a szó szigorú értelmében. Ez a *Logikai vizsgálódások* egyik kulcstémája. Nem csak tárgyakat, hanem tényeket, sőt – ennek később a genetikus fenomenológia és az időtudat szempontjából különös jelentősége lesz Husserlnél – eseményeket is észlelünk. Igaz, már egy tárgy észlelése sem egy egyszerű történet. A tárgy látása is üres és betöltött vélekedéseket implikál, valami olyasmit, ami már a magasabb szintű elméletalkotás kezdetleges előképének tekinthető.⁴³ Elsőre úgy tűnhet, hogy igazából csak az érzetminőségek, az érzékelt minőségek jelentenek biztos kapaszkodót – azonban Husserl filozófiai munkásságának egyik nem jelentéktelen vívmánya nézetem szerint éppen az, hogy megmutatta: magukból az érzetektől nem lesz valóságos tapasztalat. Az érzékelés az észlelés önállóan mozzanata, és hogy a radikális empirizmus (érzetmonizmus, érzetatomizmus, empiriokriticizmus stb.) álláspontja e tekintetben mesterséges elvonatkoztatás. A tapasztalat első konkrét egysége az észlelés, amely a maga részéről már tartalmaz kognitív elemeket; ezek igazolását, illetve cáfolatát. A kategoriális szemlélet semmi más, mint ennek a modellnek logikailag szükségszerű kiterjesztése.

Husserl munkássága részben értelmezhető arra irányuló folyamatos törekvésként is, hogy kiterjessze a filozófiailag, illetve speciálisan fenomenológiailag igazolható szemlélet fogalmát. Ehhez alapot nyújtott a részleteiben az *Eszmé*kben kidolgozott eidetikus szemlélet fogalma, melyhez – mint arra többek között Dieter Lohmar is utalt⁴⁴ – a szintetikus kategoriális szemléletnek a *Logikai vizsgálódások*ban tárgyalt felfogása szolgált kiindulópontként. Ez a szemlélet, ahogy azt Husserl is hangsúlyozza, Moritz Schlickkel polemizálva a *Logikai vizsgálódások* 1921-es újrakiadásának Előszavában, semmi esetre sem valamiféle misztikus szemlélet, kivételes képességű spirítiszták valamiféle zseniális intuíciója, ahogyan azt Schlick neki tel-

43 Ehhez lásd: Varga 2008

44 Vö. Lohmar 2009: 103–128.

jesen tévesen tulajdonította az *Általános ismeretelmélet* című 1918-as könyvében, hanem éppenséggel a leghétköznapibb, legáltalánosabb képességünk, ami nélkül egyáltalán nem is beszélhetnénk emberi tapasztalatról, (vö. Hua 19: 535, B2: 6). Ennek a képességnek a révén bírunk általános tényállásokat, dolgok bizonyos általános vonásait és egyetemes összefüggéseket, törvényszerűségeket felismerni; a tudományok ezen képesség segítségével tudják megfogalmazni tételeiket és általános érvényűnek tételezett törvénykijelentéseiket; és végül – Husserl szerint – a filozófia szigorú, elméleti kidolgozásának is ez a képesség szolgál alapjául. A fenomenológia Husserl értelmezésében mindenekelőtt eidetikus fenomenológia, eidetikus diszciplína, mely a tapasztalat működésének eidetikus, strukturális összefüggéseit és törvényszerűségeit szeretné hozzáférhetővé tenni; mégpedig mindenekelőtt szemléletileg igazolható és megragadható módon. Ebben a vonatkozásban Husserl különbséget tesz aközött, ahogyan az eidetikus szemlélet a fenomenológiában és a fenomenológián kívül működik. Nézete szerint a fenomenológia által módszertanilag tudatosan kidolgozott és elmélyített eidetikus szemlélet jelenti minden tudományos elmélet és gyakorlat végső alapját.

A statikus fenomenológia a kész, megszilárdult értelemképződményekkel és tárgyi struktúrákkal foglalkozik. A genetikus fenomenológia ezen képződmények és struktúrák időbeli létrejövetelének folyamatával; pontosabban e folyamat *a priori* struktúrájával. Maga a statikus-genetikus megkülönböztetés 1917/18 körül már viszonylag világosan megvan Husserlnél. E különbséget szisztematikusan és módszertanilag tudatosan taglalja egy 1921-es kéziratban, mely a „Statikus és genetikus fenomenológiai módszer” címet viseli, (Hua 11: 336–345). A statikus fenomenológia mintegy vezérfonalként (Leitfaden) szolgál a genetikusnak, feltárva azokat a tárgyi adottságokat és összefüggéseket, amelyeknek geneziséét a genetikus módszernek kellene megmutatnia, (i.m. 344).⁴⁵ Másfelől az egyes módszerek viszonyát úgy is lehet ábrázolni, hogy ezek egymásból következnek, és bizonyos módon egymásra rétegződnek. Az egyes módszerek, ahogy mondtuk, Husserlnél a fenomenológiai szemlélet radikalizálását szolgálják. A genetikus módszer végső soron a

45 Vö. Steinbock 2003: 289–325.

transzcendentális szubjektivitás, valamint a benne és általa konstituálódó adottságok és összefüggések történetét szeretné feltárni, egy „transzcendentális” és „eidetikus történetet”, ami azonban a maga részéről szintén a tág értelemben vett szemlélet tárgya lehet, és ténylegesen annak is kell lennie. Itt nem csak az individuális monadikus geneziszről van szó, az egyes szubjektum fenomenológiai keletkezéstörténetéről, mint azt Anthony Steinbock állítja,⁴⁶ hanem a tárgyi összefüggések, a világ mint horizont, és az interszubjektív kapcsolatok genezisééről is, ahogyan azt Nam-In Lee hangsúlyozza.⁴⁷

II. A generatív fenomenológiától a fenomenológiai konstrukciókig

A történelem problémája már legkésőbb az 1900-as évek második felétől kezdve jelen van Husserl érdeklődésének a horizontján.⁴⁸ Az 1920-as évek elejétől kezdve pedig, részben az akkor kidolgozott genetikus fenomenológia eredményeinek elmélyítésével és továbbgondolásával, egyre több figyelmet szentel a történelem kérdésének. Amikor az 1930-as években nekilát részletesen is kidolgozni a történelem egész problémakörét, akkor már – túlzás nélkül állítható – több évtizedes kutatások állnak Husserl egyes, történelemfilozófiai relevanciájú megállapításai mögött. Semmi esetre sem mondható tehát, hogy Husserl a '30-as években Heidegger hatására fordult volna a történelem problémája felé; ha valakinek a hatását e tekintetben ki kell emelni, az inkább Dilthey. Az 1920-as években már masszív, terjedelmes elemzések vizsgálják a történelem kérdését, már a '20-as évek elején központiak számít nála a történelem. Egy sokat idézett, Husserl által 1921-esnek mondott, a kritikai kiadás szerkesztője szerint azonban inkább 1924-re tehető kéziratban a szerző a következő megállapítást teszi: „*A történelem az abszolút lét nagy faktuma*; és a végső

46 Lásd: Steinbock 1995.

47 Lásd: Lee 1993.

48 Ennek dokumentumai részben a Husserliana 13-as és 36-os kötetében találhatóak. De az 1910-as évek szemináriumában (és az Ideen II-ben is) is egyre több gondolatmenetet találhatunk a történelem fenomenológiájával kapcsolatban.

kérdések, a végső metafizikai és teleológiai kérdések megegyeznek a történelem abszolút értelmére irányuló kérdésekkel”, (Hua 8: 506). És Husserlt már az 1900-as évek közepétől kezdve foglalkoztatja az a kérdés, hogy miképpen tehető a történelem fenomenológiaihoz hozzáférhetővé. A lehetséges, fenomenológiaihoz igazolt szemléleteknek fel kell ölelniük a történelmi múltat is.

Ez a gondolatkör vezet nála azután a történelem fenomenológiájának problematikájához, amit Anthony Steinbock egy Husserlnél magánál megtalálható kifejezéssel élve, illetve Husserl saját terminológiájához csatlakozva, *generatív fenomenológiának* mond. A körülmenyes megfogalmazással arra szeretnék utalni, hogy Husserlnél nem annyira szisztematikusan kidolgozott elméletről van szó, mint inkább vázlatos koncepcióról, amellyel azonban rengeteg szöveghelyen foglalkozik, részletes gondolatmenetek sokaságát szentelve a témának. A Husserlnél található megfogalmazások alapján ezt a filozófiai módszert mindenekelőtt Steinbock igyekezett összefüggő, átfogó és rendszeres elmélet formájában kidolgozni, lekeresíteni. Steinbock ezzel kapcsolatban a „generativitás” husserli terminusának kétértelműségére figyelmeztet, egy olyan kétértelműségre, melyre Husserl – bizonyos helyeken – hangsúlyosan és szánt szándékkal rájátszik: szó van a generációk egymás követő láncolatáról, és a keletkezés, a létrejövés értelmében vett generációról, mely ekkor már kifejezetten történelmi genezist takar.⁴⁹ Itt Husserl végső történelemfilozófiai koncepciójáról van szó, melynek legkidolgozottabb, részben publikált, részben sajnos töredékben maradt példája *Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia* című szöveg (1936/1954). A generativitás a történetiség transzcendentális struktúráját jelöli. Husserlnél végső soron arra megy ki a játék, hogy a történetiség egyes rétegeit és azok szerkezetét fenomenológiai, transzcendentálisan és szemléletileg igazolt formában tegyük hozzáférhetővé.

Az idős Husserlnél minden a történetiség perspektívájába kerül, minden történelemfilozófiai értelmezést nyer. Nézetem szerint nem túlzás e tekintetben a kései Husserl történelemfilozófiai fordulatáról beszélni – bár hangsúlyozandó, hogy e fordulat előzményei már

49 Steinbock, 1995: 3sk.

jóval korábban, legkésőbb a húszas évek elejétől kezdve megfigyelhetők.⁵⁰

Steinbock, Husserl történelemfilozófiáját, illetve generatív fenomenológiáját tárgyalva, úgy értelmezi e módszertani alapvetés elemeit, hogy az idős Husserl így szeretne eljutni a végső filozófiai kérdésekig, és legalább a legfontosabb kérdések ügyében a válaszok egyes elemeit ezzel a módszerrel igyekszik körvonalazni. Steinbock szerint a generatív fenomenológia, legradikálisabb alkalmazásában, túlvisz bennünket az általában vett szemléletiség körén is. Itt egyébként kicsit hasonlóan gondolkodik Steinbock, mint Nam-In Lee, aki úgy gondolta, hogy Husserl az ösztönök genetikus fenomenológiájával a végsőkig terjesztette ki a fenomenológia hatókörét, egyenesen a szemléletiség határain túlra. Szerintem itt mindketten némileg túloznak, és olyan koncepciót tulajdonítanak Husserlnek, amit ő – e módszerekre vonatkozó megfogalmazásainak túlnyomó többségében és a módszerek szűk értelemben vett felfogása szerint – ebben a formában nem vallott. Husserl, amennyire ezt a vonatkozó szöveghelyek elsöprő többsége alapján rekonstruálni tudjuk, sem a genetikus fenomenológiával, sem a generatív fenomenológiával nem vélte meghaladni a legtágabb értelemben vett szemléletiség körét. Azonban a konstruktív fenomenológiával már kifejezetten voltak ilyen szándékai.

A konstruktív fenomenológia egyik elhivatott kutatója Alexander Schnell foglalkozott – többek között – a vonatkozó filozófiai módszer tematikus és szisztematikus vizsgálatával.⁵¹ Az ő tárgyalásmódja abból a szempontból érdekes, hogy egy sor olyan kérdéskört is a konstruktív fenomenológia hatáskörébe utal, amelyek egyébként a genetikus és generatív fenomenológia illetékességébe is beletartoznak: így például – egyebek mellett – az ösztönök, az interszubsztantivitás és a történetiség problémáit is. Ez a sajátosság nézetem szerint annak köszönhető, hogy a konstruktív fenomenológia esetében

50 Kíváncsian várom e tekintetben Varga Péter András könyvét Husserl filozófiatörténet-felfogásáról. Ezzel kapcsolatos cikke: Varga 2012. A témához fontos adalékokat tartalmaz még frissen megjelent könyve: Varga 2018. A szerző ezt a művet előkészítésnek szánja a filozófiatörténet filozófiájával foglalkozó további kötetéhez.

51 Vö. Schnell 2007, 2010

– akárcsak a generatív fenomenológiánál – beszélhetünk a módszer szűkebb és tágabb értelméről, illetve – ennek megfelelően – szűkebb és tágabb vagy általánosabb használati módjáról. A szűk, szorosabb értelemben vett fenomenológiai konstrukció vagy konstruktív fenomenológia (és – nézetem szerint – *csak az*) már ténylegesen túlvisz bennünket a legtágabb értelemben vett szemléletiség körén is. Arra a problémára vonatkozik, hogy hogyan igazolható fenomenológilag olyan állítás vagy hipotézis, ami elvileg hozzáférhetetlen a legtágabb értelemben vett szemlélet számára is. Speciálisan a végső metafizikai kérdésekről van itt szó: a történelem irányáról és értelméről, az egyedi szubsztantivitás születés előtti és halál utáni létéről, illetve Isten létének és mibenlétének kérdéseiről.

A filozófiai koncepció eredettörténetét vizsgáló cikkében Schnell azt az elképzelést vázolja fel, hogy maga a gondolat – kifejezett formájában – Eugen Finktől származik, aki a módszer részleteit a Hatodik Kartézianus Elmélkedésben fejti ki (1932). Fink a koncepciót Heidegger-től veszi, aki – a maga részéről – az 1927-es marburgi, nyári szemeszteri előadásában, „A fenomenológia alapproblémái” című kurzusának Bevezetőjében ír a fenomenológia konstrukcióról mint filozófiai módszerről.⁵² Ténylegesen azonban Husserlnél már jóval korábban megtalálható mind a kifejezés, mind a koncepció. A kifejezéssel találkozunk például az 1922/23-as téli szemeszteri előadásában, a „Bevezetés a filozófiába” című egyetemi kurzus anyagában (Hua 35). Maga az a koncepció azonban, amely szerint bizonyos problémákat csak fenomenológailag igazolt konstrukciók formájában lehet feltárni, illetőleg hozzáférhetővé tenni, legkésőbb az 1900-as évek második felétől kezdve jelen van Husserlnél. Metafizikai alkalmazásában pedig, ami ennek a módszernek és szemléletnek a legradikálisabb, legvégsőbbnek mondható alkalmazási módja, legkésőbb az 1907 és 1910 közötti – szisztematikus rendbe összefűzött – kéziratokat tartalmazó B II 2-es mappa szövegeinek megírásától kezdve van jelen. (A mappa felirata: „Absolutes Bewusstsein. Metaphysisches”).⁵³

52 Lásd: Heidegger 2001.

53 Részben a Husserliana 13-as és 42-es kötetében.

A fenomenológia egyik lényegi vonatkozási pontja korábban a konstitúció és a konstrukció, a tudat konstituáló munkája és a semmire nem kötelező spekulatív metafizikai konstrukciók szembeállítása. Hogyan lehet ezután mégis pozitív értelmet adni a „konstrukció” szónak? Hogyan kellene kinéznie a fenomenológiailag igazolt vagy igazolható konstrukciónak? Mi különbözteti meg a fenomenológiai konstrukciót a fenomenológián kívüli, illetve a fenomenológiátlan konstrukciótól? Amennyire ezt a vonatkozó szöveghelyek alapján rekonstruálni lehet: a szemléletek tartalmazznak olyan apodiktikus jelzéseket, amelyeket követnünk kell, de amelyek túlmutatnak a legtágabb értelemben vett szemléletiség határain. A szemléletek elemzése közben olyan apodiktikus motivációk ébrednek bennünk, amelyek a fenomenológiai módszeren alapuló bizonyos konstrukciókat jogossá, illetve megalapozottá tesznek. Az egyáltalán lehetséges szemléletek elemzésének apodiktikus következményeiről kell beszélnünk, amelyek maguk nem tehetők szemléletivé, és amelyek fenomenológiailag mégis szükségszerűek és megalapozottak.

A *konstruktivitás* itt a szemléletileg adotton való túllépést jelenti. Azt, hogy a szemléletileg betöltött mozzanatokat mindig kiegészítjük betöltetlen vélekedésekkel. Az ilyen értelemben vett konstruktivitás jelen van a természetes (nem-teoretikus) tapasztalatban, a tudományos megismerésben és végül magában a fenomenológiában is. A konstrukció az a tényleges (részben ösztönösen végzett, részben – magasabb, elméleti szinten – módszertanilag tudatosan gyakorolt) művelet, amelynek során nem-szemléleti elemekkel, viszonyokkal, kiegészítésekkel és általánosításokkal látjuk el a szemléletit, azért, hogy a tágabb összefüggések ily módon hozzáférhetővé váljanak a számunkra. A fenomenológiai konstrukció végső soron a végső, minden szemléletiségen túllépő struktúrákat és összefüggéseket hivatott feltárni; ami Husserlnél a *megismerés végső megalapozásának* (Letztbegründung) vállalkozásába illeszkedik.

Husserlnél, amennyire én képes vagyok megállapítani, az apodiktikus, illetőleg fenomenológiai konstrukciók négy nagy csoportjáról lehet beszélni: eidetikus konstrukciók, a szubjektivitás legmélyebb rétegeire vonatkozó konstrukciók, az őstényekre és végül az Abszolútumra vonatkozó konstrukciók. Az eidetikus konstrukciók az egyáltalán lehetséges megjelenés szabályait írják le. Itt még a lehet-

séges szemléletek talaján maradunk; igaz, Husserl szerint az eidetikus konstrukciók esetében arról van szó, hogy aktuális szemléletek alapján, variációk útján mondhatni mesterséges szemléleteket alkotunk, amelyek a megjelenés lényegtörvényeit tartalmazzák, illetve mutatják meg. A „megjelenés lényegtörvényei” kifejezéssel itt arra a husserli felfogásra szeretnénk utalni, amely szerint minden tapasztalati jelenség bizonyos *a priori*, szükségszerű törvényeket követ; például azt, hogy mindent csak bizonyos nézőpontból, perspektívikusan láthatunk.⁵⁴ Ugyanígy a konkrétabb dolgoknak is van egyfajta általános, a lényegszemlélet módszerével megragadott lényege – az embernek, az állatnak, a növénynek, a széknek, az épületnek stb. Az eidetikus variációk, illetve az eidetikus konstrukciók⁵⁵ révén ezeknek a lényegeknél a legfőbb tulajdonságait és sajátosságait tárjuk fel. Ha eljutottunk a legalapvetőbb tulajdonságokhoz, amelyek elhagyása már elmosná a szóban forgó tárgy régió határait (tehát azokat a határokat, amelyek között tárgyak, összefüggések bizonyos csoportját annak mondhatjuk, amik [embereknek, állatoknak, növényeknek stb.]), akkor azokat a törvényeket is azonosítani tudtuk, amelyek alapján az adott régióba tartozó dolgok egyáltalán megjelenhetnek, legyenek azok bármilyenek is a maguk konkrét formájában.

A szubjektivitás legalsóbb struktúrái és rétegei Husserl szerint csak indirekt módon mutathatók meg. Ez az indirekt apodikticitás, ami a szerző szerint ezeknek a struktúráknak és rétegeknek a feltárását jellemzi, pontosan olyasmi, ami a fenomenológiai konstrukcióval, illetve a fenomenológiailag motivált konstrukcióval kapcsolódik össze. A metafizikai őstények a maguk sajátlagos, megkerülhetetlen tényszerűségükkel szintén a megjelenés alapjainak bizonyulnak, olyanoknak, amelyek feltárásához Husserl szerint konstrukcióhoz kell folyamodnunk. Ezek az őstények minden lehetséges szemléletiség határainál vannak, úgy, hogy bizonyos módon a lehetséges megjelenés feltételeinek mondhatók ők is; mégsem pusztán formális

54 Ahogy Husserl az Esmékben mondja: még Isten – az abszolút ismeret ideális reprezentánsa – is csak perspektívikusan képes észlelni a dolgokat. Hua 3/1: 351.

55 „Variáció” és „konstrukció”: itt a két kifejezés (az eidetikus megismerés kontextusában) közel azonos értelemben használható.

feltételek, hanem a maguk redukálhatatlan tényszerűsége konkrét karaktert kölcsönöz nekik.

A valóban radikális határátlépésnek azonban az Abszolútumra, a létezés totalitására vonatkozó konstrukciók husserli elmélete bizonyul. Itt Husserlnél egy olyan folyamatmetafizika körvonalait találjuk, amely – nézetem szerint – nem áll nagyon távol attól, ahogyan Hegel vagy Whitehead gondolkodott a valóságról. Eszerint a valóság egy állandó mozgásban, fejlődésben lévő organikus rendszer, ahol a fejlődés fő mozgatórugója, faktora egy mindent átható szubjektív erő. Ez a szubjektív faktor Husserlnél is (ahogy Hegelnél) egy isteni szellemnek bizonyul, amely mindent felölel, mindenhol és mindenben jelen van, „bejárása van” minden partikuláris szubjektivitásba, és az örök, egyetemes fejlődés motorjául szolgál. Ennek a felfogásnak a talán első szisztematikus dokumentuma a korábban emlegetett B II 2-es mappa, amelynek legkorábbi oldalai 1907-ben keletkeztek. Ez az elképzelés azonban végigkíséri Husserl pályafutását; lényegi vonásait tekintve nem változik meg radikálisan, csak árnyaltabbá, elmélyültebbé, kidolgozottabbá válik. A harmincas években egy egészen szisztematikus elméleti keretté teljesedik ki a filozófus kutatási kézírataiban (lásd pl.: E III 10-es kézirat).

Husserl szerint egy ilyen metafizikát a lehetséges szemléletek tanulmányozása nyomán ébredő, apodiktikusan motivált, azonban szemléletileg elvileg be nem tölthető koncepciók képesek megalapozni, amelyek mégis bizonyos fenomenológiai szükségszerűséggel, kényszerítő erővel bírnak.

Konklúzió

A fenomenológiai konstrukció módszere, egyáltalán a fenomenológiai módszertan radikalizálása Husserlnél a tudás, a tapasztalat végső megalapozását célozza; illetve annak a feladatnak a végrehajtását, hogy a dolgokat egyre konkrétan ragadjuk meg, tegyük a magunk számára hozzáférhetőkké. A filozófiai és a tudományos elméleteket Husserlnél az igazolja, hogy lehet-e találni olyan szemléleti alapot, amelyre ezek támaszkodnak. A szemléleti adottság elve mint „minden princípiumok princípiuma” azonban egy bizonyos

ponton határaihoz érkeznek. Vannak olyan sürgető kérdések, elméleti felvetések, melyek túllépnek a lehetséges szemléleti igazolás határain. A fenomenológiának azonban ezekkel a kérdésekkel és felvetésekkel is foglalkoznia kell. Ezt a célkitűzést szeretné véghezvinni Husserl a fenomenológiai konstrukció eljárása révén, amelynek során a fenomenológus megőrzi kapcsolatát az eredeti szemléleti alappal.

A végső alapnak maga az Abszolútum bizonyul; mely egyfajta, szemléletileg soha teljesen hozzá nem férhető (a végesség álláspontjáról mindig csak részlegesen feltárható) hiperkontextusnak bizonyul, akit vagy amit egy előre haladó, a végtelenbe tartó történeti mozgásban ismerünk meg. Ezen álláspont mellett Husserl élete végéig következetesen kitartott, olyan korai kéziratoktól kezdve, mint a B II 2, illetve a B I 4-es mappák, egészen a '20-as és '30-as évekbeli E-kéziratokig. A fenomenológiai konstrukció révén feltárt Abszolútumnak van egy lényegileg szubjektív aspektusa vagy vetülete, amelyet vagy akit Husserl Istenként azonosít⁵⁶ – akinek azonban Husserlnél, magán a fenomenológián belül alapvetően ismeretelméleti funkciója van.

Isten, avagy az Abszolútum, aki a fenomenológiai konstrukció végső „tárgya” vagy „területe”, minden létezés, megismerés és tapasztalat végső alapjaként mutatkozik meg; ő a végső alap. Husserl azonban a kifejtés során alapvetően más utat választ, mint a filozófiatörténet hagyományos „fundacionalista” projektjeit maguk elé célként kitűző korábbi filozófusok, például Descartes. Husserlnél ugyanis nem statikus, hanem dinamikus ez az alap: az Abszolútum egy örök változásban lévő univerzális folyamat, amelyben vagy akiben az ismeretelméleti és lételméleti összefüggések mindig változásban vannak, ami vagy aki egy lényegénél fogva nyitott folyamatnak tekinthető. Épp ezért Husserlnél a végső megalapozás folyamata is gyakorlatilag egy nyitott vállalkozás, mely a végtelenbe fut, melyet tehát soha nem lehet teljesen befejezettek tekinteni – mivel az Abszolútum, amire vagy akire ez a projekt hagyatkozik, hasonlóképpen soha nem tekinthető lezártnak vagy befejezetteknek.

⁵⁶ Ehhez mindenképp lásd: Mezei 1997

Hivatkozások

Rövidítések feloldása:

- Hua = *Husserliana*, Edmund Husserl Gesammelte Werke
- Fink, Eugen 1988. *Cartesianische Meditation. Teil I: Die Idee einer transzendentalen Methodelehre*. The Hague, Netherlands: Kluwer Academic Publishers,
- Heidegger, Martin 2001. *A fenomenológia alapp problémái*. Fordította: Demkó Sándor, Budapest: Osiris Kiadó.
- Husserl, Edmund 1952. *Ideen zur einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff. Hua 4
- Husserl, Edmund 1959. *Erste Philosophie (1923/4). Zweiter Teil: Theorie der phänomenologischen Reduktion*. The Hague, Netherlands: Martinus. Hua 8
- Husserl, Edmund 1966. *Analysen zur passiven Synthesis. Aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten, 1918–1926*. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff. Hua 11
- Husserl, Edmund 1973. *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass*. Erster Teil. 1905–1920. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff. Hua 13
- Husserl, Edmund 1975. *Logische Untersuchungen. Erster Teil. Prolegomena zur reinen Logik. Text der 1. und der 2. Auflage*. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff. Hua 18
- Husserl, Edmund 1976/1998. *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendental Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff. Magyarul: *Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia I–II*. Fordították: Berényi Gábor, Egyedi András, Mezei Balázs, Ullmann Tamás, Budapest: Atlantisz Kiadó. Hua 6
- Husserl, Edmund 1977. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie 1. Halbband: Text der 1.–3. Auflage – Nachdruck*. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff. Hua 3/1

- Husserl, Edmund 1984. *Logische Untersuchungen. Zweiter Teil. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis*. In zwei Bänden. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff. Hua 19
- Husserl, Edmund 2002. *Einleitung in die Philosophie. Vorlesungen 1922/23*. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers. Hua 35
- Husserl, Edmund 2003. *Transzendentaler Idealismus. Texte aus dem Nachlass (1908–1921)*. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers. Hua 36
- Husserl, Edmund 2014. *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik (Texte aus dem Nachlass 1908–1937)*. New York: Springer. Hua 42
- Lee, Nam-In 1993. *Edmund Husserls Phänomenologie der Instinkte*. Dordrecht: Springer
- Lohmar Dieter 2009. Kategoriális szemlélet. (A VI. Logikai vizsgálódás 40–66. §§ értelmezéséhez). In: Varga Péter-Zuh Deodát (szerk.): *Husserl és a Logikai vizsgálódások. Ismeretfilozófia és fenomenológiai filozófia*. Fordította: Zuh Deodát, Budapest: L'Harmattan Kiadó, 103–128.
- Mezei Balázs 1997. *Zárójelbe tett Isten. Edmund Husserl és egy fenomenológiai prototeológia vázlat*. Budapest: Osiris Kiadó
- Schnell, Alexander 2010. Intersubjectivity in Husserl's Work, in *Meta Journal, Research in Hermeneutics, Phenomenology and Practical Philosophy*, 9–32.
- Schnell, Alexander 2007. *Husserl et les fondements de la phénoménologie constructive*, Grenoble: Millon
- Steinbock, Anthony 2003. Generativity and the Scope of Generative Phenomenology, in Donn Welton (szerk.), *The New Husserl*, Indiana & Bloomington: Indiana University Press, 289–325.
- Steinbock, Anthony 1995. *Home and Beyond: Generative Phenomenology after Husserl*, Evanston, Illinois: Northwestern University Press
- Varga Péter András 2008. Mi a tárgy nem látott oldalának jelentősége?. In: *Világosság* 2008/6: 49–61.
- Varga Péter András 2012. Husserl „utolsó könyve” – Filozófiatörténet és véglegesség-igény Husserl késői filozófiájában, in *Elpis* VI/1, 57–76.
- Varga Péter András 2018. *A fenomenológia keletkezéstörténete mint filozófiai probléma*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet, Budapest